

Rådjur

© Erik R. Lindström, Örnbo viltfakta 2006

En julibock plockar försiktigt de outslagna blomknopparna i toppen på en mjölkörtsklase. Ett halvuxet kid suger i sig frön ur en brännässlas vinterståndare i november. Den som ser sådant inser att han har att göra med finsmakare av rang. Rådjuret är en idisslare med fyra magar precis som nötboskapen, men det är ett av de minsta djuren med detta sätt att tillgodogöra sig födan. Ett vuxet rådjur väger bara mellan 25 och 30 kg. Detta ställer speciella krav på vad det sätter i sig. Födan måste vara lättsmält; d.v.s. den får inte innehålla för mycket fibrer. I annat fall tar processen i magarna för lång tid, och rådjuret får inte i sig tillräckligt med näring. Snörika vintrar har man funnit rådjur, som svultit ihjäl trots att de haft våmmen fylld. När de inte längre kunnat komma åt ris av blåbär, lingon och ljung, har djuren tvingats beta vad som funnits till hands; ofta granris, som visserligen har ett välbehövligt vätskeinnehåll, men därtill vissa ämnen som hämmar djurens matsmältning.

En känd biolog har sagt att "världen är grön" och därmed menat att det för en växtätare alltid finns gott om mat. Rådjuret skulle nog inte hålla med. Troligtvis är det bland annat för att försäkra sig om områden med god tillgång på lättsmält föda, som rådjuret till skillnad från andra hjortdjur håller revir. Det är främst bockarna som hävdar revir mot andra bockar. På så sätt lägger de beslag på områden som är attraktiva för getterna. Getterna å sin sida håller något mindre strikt på gränserna mellan sina hemområden. Men även dessa är aggressiva mot varandra under den tid kiden är små. Möjligen är det alltså i första hand konkurrens om getter och parningstillfällen, som drivit fram bockarnas revirhävdande, medan getterna sprider ut sig för att inte få konkurrens om födan för sig och sin avkomma.

Revirhävdandet leder tillsammans med andra faktorer till att de könsmogna ungdjuren ofta tvingas att utvandra. I synnerhet gäller det unga bockar. En bieffekt av detta beteende var att den svenska rådjursstammen snabbt kunde återhämta sig från det tidiga 1800-talets negativa år för allt hjortvilt. Efter att Gustav III hade upphävt adelns jaktprivilegier och nya moderna bakladdade vapen hade utvecklats drevs rådjuret tillbaka och

fanns i mitten av 1800-talet bara kvar på några få skånska gods. Lundazoologen Sven Nilsson skrev i inledningen till sin "Skandinavisk fauna" att rådjuret tillsammans med kronhjorten och bävern syntes vara dömda att förr eller senare försvinna ur vår fauna. Drygt 100 år tidigare hade Linné träffat på rådjur så långt norrut som i Dala Floda.

Men redan 70 år efter Nilssons uttalande fanns arten åter i Dalarna. Det skall jämföras med t.ex. kronhjorten, som än idag saknas i stora delar av sitt forna utbredningsområde. Rådjurstammens expansion stannade emellertid inte här. Den fortsatte norröver in i trakter där inget rådjur tidigare hade satt sin smala klöv.

Det senare var desto märkligare då rådjuren egentligen är mycket dåligt anpassade till den norrländska vintern. De lämnar släpmarken efter sina klövar redan vid några få centimeters snötäcke och har som nämnts problem med födan när bärriset täcks av snö. Visserligen lärde sig de norrländska rådjuren att äta träd lavar precis som en annan finsmakare i dessa trakter: renen. Till skillnad från vildrenen klarar dock inte rådjuret de dubbla påfrestningarna av hårda vintrar och stora rovdjur. En förutsättning för expansionen norröver var därför att vi i det närmaste hade utrotat vargen och även gått hårt åt lodjursstammen under den tid då rådjuren varit tillbakaträngda.

Tillgången på lättsmält föda är givetvis störst på sommarhalvåret. Det är också den enda tid på året som rådjuret har tillräckligt överskott på mat för att kunna ägna sig åt annat än att överleva: föda upp kid och para sig. Men situationen kompliceras av den snabba fosterutvecklingen hos ett så pass litet djur som rådjuret. Parningen skulle egentligen behöva ske mitt i vintern för att kiden skall födas till sommaren.

Rådjuret har löst detta med s.k. fördröjd fosterutveckling (= fördröjd implantation). Det innebär att när ägget befruktats vid brunsten i juli-augusti, och när de första celledningarna skett, går det in i en vilofas. Under denna period svävar embryot fritt i livmodern. Först runt nyår fäster, implanteras, det i livmoderväggen och den egentliga fosterutvecklingen tar vid. Eftersom honkiden ännu är små i augusti under sin första sommar, kommer de normalt inte att delta i brunsten förrän tidigast under nästa sommar. De får således sina första egna kid tidigast vid tiden för sin tvåårsdag.

Andelen ettåriga getter som blir köns mogna och får egna kid som tvååringar kan dock variera mellan områden. Delvis beror detta på skillnader i näringsstatus. För att könmognad skall inträda krävs enligt en engelsk studie att geten uppnått en viss kroppsvikt (olika för olika områden). Getkid, vars första vinter är extremt hård och snörik, uppnår rimligtvis inte samma kroppsvikt vid ett års ålder som de vars första vinter varit mild och snöfattig. En snörik vinter skulle därför kunna resultera i sämre föryngring ett drygt år senare; något som stämmer med observationer från Bergslagen av att antal kid per get om höstarna olika år varierat med vinterns snödjup; färre kid per get ju djupare snötäcket var 1,5 år tidigare.

Men alla dessa överväganden — vilken föda som är mest lättsmält; huruvida det är bäst att utvandra eller att försvara revir; när brunsten skall förläggas i förhållande till födsel etc. — det bekymrar inte det enskilda rådjuret där det nyper sig några utslagna toppblommor av mjölkört eller vittjar brännässlornas vinterståndare på frön. Allt sådant har evolutionen tagit hand om, och rådjuret följer bara sina instinkter och sina smaklökar.